

Metodologiske betragtninger omkring økonomien.

Af Z. D. LANDO

I. Økonomi som enhed.

Hvad er økonomi? Ud fra det uoverskuelige væld af definitioner¹⁾ griber vi en af dem, som kommer vor hverdags erfaring nærmest. Den skyldes den navnkundige økonom Walter Eucken, og han udleder den af følgende såre simple problemstilling: Hvordan er i arbejdsdelingens

¹⁾ Definitionen er opstået i den »dialogiske kamp om sandheden«, og derved er den nøje knyttet til sproget, men dens oprindelse er ikke afgørende for dens logiske væsen, idet dens formål er begrebsbestemmelse. Det ateoretiske menneske nøjer sig med et aggregat (en hoben) af kundskaber. Det videnskabelige menneske stræber efter at gøre dette aggregat af kundskaber til et system, og definitionen er den ordnende ledetråd i systemet. Se H. Rickert: *Zur Lehre von der Definition*, 3. Aufl. 1929, p. 22 ff.

Wundt bebrejder nationaløkonomerne, at de fleste af dem går uden om en »eigentliche Definition ihrer Wissenschaft«. Et par anførte eksempler på definitioner karakteriseres som tautologiske omskrivninger.

Wundt skrev sin logik for ca. 70 år siden; efter hans tid er definitionerne blevet legio, se bl. a. artiklerne *Volkswirtschaft und Volkswirtschaftslehre* i *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, Bd. VIII, p. 786 og litteratur vedrørende *Begriff. Wesen und System der Wirtschaftswissenschaften* s.stds., p. 853, 2. sp. I *Handwörterbuch der Sozialwissenschaften*, der er en fornyet udgave af forannævnte økonomiske encyklopædi, er man tilsyneladende ikke kommet til det pågældende stikord endnu. Derimod har erhvervsøkonomien, der tidligere noget summarisk blev behandlet under Art. *Privatwirtschaftslehre*, i den nye udgave under sit nye navn *Betriebswirtschaftslehre*, Bd. 2, p. 114 ff. fået en betydelig ansigtsløftning, se især (II) *System*, p. 120 ff. og *Litteratur*, p. 140-43. Se tillige Art. *Economics* i *Encyclopaedia of the Social Sciences* samt endvidere Lionel Robbins og Ludwig Mises foruden den citerede Walter Eucken.

Wundt behandler i sin *Logik* II, 2, Stuttg. 1895, 4. Kap., 2, *Die Volkswirtschaftslehre* (p. 499-533), nationaløkonomien, under »Logik der Gesellschaftswissenschaften« som en underafdeling af »Geisteswissenschaften«. Han beskæftiger sig med nationaløkonomiens opgaver, den abstrakte økonomiske teori, og den konkrete – den empirisk-historisk-statistisk-induktive nationaløkonomi. Som logiker føler han sig kaldet til at påpege sondringen mellem teoretisk og praktisk nationaløkonomi som en »vigtig logisk opgave«, *ibid.* p. 529. Wundts udredning er læseværdig, men formår ikke at rokke ved Mengers banebrydende »*Untersuchungen*«, se nedenfor.

Metodologiske betragtninger omkring økonomien.

Af Z. D. LANDO

I. Økonomi som enhed.

Hvad er økonomi? Ud fra det uoverskuelige væld af definitioner¹⁾ griber vi en af dem, som kommer vor hverdags erfaring nærmest. Den skyldes den navnkundige økonom Walter Eucken, og han udleder den af følgende såre simple problemstilling: Hvordan er i arbejdsdelingens

¹⁾ Definitionen er opstået i den »dialogiske kamp om sandheden«, og derved er den nøje knyttet til sproget, men dens oprindelse er ikke afgørende for dens logiske væsen, idet dens formål er begrebsbestemmelse. Det ateoretiske menneske nøjer sig med et aggregat (en hoben) af kundskaber. Det videnskabelige menneske stræber efter at gøre dette aggregat af kundskaber til et system, og definitionen er den ordnende ledetråd i systemet. Se H. Rickert: *Zur Lehre von der Definition*, 3. Aufl. 1929, p. 22 ff.

Wundt bebrejder nationaløkonomerne, at de fleste af dem går uden om en »eigentliche Definition ihrer Wissenschaft«. Et par anførte eksempler på definitioner karakteriseres som tautologiske omskrivninger.

Wundt skrev sin logik for ca. 70 år siden; efter hans tid er definitionerne blevet legio, se bl. a. artiklerne *Volkswirtschaft und Volkswirtschaftslehre* i *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, Bd. VIII, p. 786 og litteratur vedrørende *Begriff. Wesen und System der Wirtschaftswissenschaften* s.stds., p. 853, 2. sp. I *Handwörterbuch der Sozialwissenschaften*, der er en fornyet udgave af forannævnte økonomiske encyklopædi, er man tilsyneladende ikke kommet til det pågældende stikord endnu. Derimod har erhvervsøkonomien, der tidligere noget summarisk blev behandlet under Art. *Privatwirtschaftslehre*, i den nye udgave under sit nye navn *Betriebswirtschaftslehre*, Bd. 2, p. 114 ff. fået en betydelig ansigtsløftning, se især (II) *System*, p. 120 ff. og *Litteratur*, p. 140-43. Se tillige Art. *Economics* i *Encyclopaedia of the Social Sciences* samt endvidere Lionel Robbins og Ludwig Mises foruden den citerede Walter Eucken.

Wundt behandler i sin *Logik* II, 2, Stuttg. 1895, 4. Kap., 2, *Die Volkswirtschaftslehre* (p. 499-533), nationaløkonomien, under »Logik der Gesellschaftswissenschaften« som en underafdeling af »Geisteswissenschaften«. Han beskæftiger sig med nationaløkonomiens opgaver, den abstrakte økonomiske teori, og den konkrete – den empirisk-historisk-statistisk-induktive nationaløkonomi. Som logiker føler han sig kaldet til at påpege sondringen mellem teoretisk og praktisk nationaløkonomi som en »vigtig logisk opgave«, *ibid.* p. 529. Wundts udredning er læseværdig, men formår ikke at rokke ved Mengers banebrydende »*Untersuchungen*«, se nedenfor.

samfund sammenhængen mellem menneskenes forsyning med goder²⁾?

Økonomisk erkendelse går ud på at opfatte og forstå sammenhængen mellem enkeltpersoners og enkeltbedrífers erhvervsmæssige handlinger på arbejdsdelingens grundlag.

Begrebsmæssigt danner den økonomiske virkelighed en helhed. At opstille et yderligere helhedsbegreb, der er sideordnet eller overordnet den helhed, der udgøres af samvirkende og samhørende dele, er ikke blot unyttig, men ligefrem ulogisk³⁾. Lige så fornuftstridigt ville det være at rive komponenterne ud af helheden og prøve på at betragte dem som isolerede enheder. Robinson-metoden kan være et brugbart hjælpemiddel i den erkendelsessøgende (diskursive) tænkning. Men for at nå en virkelighedstro erkendelse må de isolerede enheder nødvendigvis bringes i sammenhæng med helheden. En biolog kan granske de enkelte cellers beteen, men deres virken og betydning kan han kun forklare i sammenhæng med vævet, hvis bestanddele de udgør. Som følge heraf kan han ikke opstille »love«, som kun gælder for de homogene celler, uden at de samtidig gælder for vævet som helhed. En analog betragtningstype må gælde for økonomien, uden hensyn til om man vil henregne denne til natur- eller åndsvidenskaber⁴⁾. Her drejer det sig nemlig om epistemologien (erkendelsesteorien, erkendelsesmetoden), og logiken, som er tænkningens redskab, må være den samme for alle videnskaber.

Erfaring grunder sig på iagttagelser over det oplevede, men da den økonomiske virkelighed er en broget mangfoldighed af oplevelser og sindsindtryk, er det ofte vanskeligt for ikke at sige umuligt at finde den logiske sammenhæng mellem dem. Vor erkendelse går jo i økonomien som erfaringsvidenskab netop ud på at finde den kausale (årsag-virkning) eller den teleologiske (middel-formål) sammenhæng i foreteelser

²⁾ Walter Eucken: Die Grundlagen der Nationalökonomie, 5. Aufl., 1947, p. 5: Wie erfolgt die Lenkung dieses gewaltigen arbeitsteiligen Zusammenhanges, von dem die Versorgung jedes Menschen mit Gütern, also jedes Menschens Existenz abhängt?

³⁾ Denne såkaldte kategori-fejltagelse »category-mistake« er ikke ualmindelig. Den består i, at man foruden eller ved siden af et samlebegreb, der er opstået som summen af forskellige komponenter (ting eller begreber), efterlyser noget selvstændigt, som skal repræsentere *selve* samlebegrebet.

Et af eksemplerne, som Oxford-filosoffen Gilbert Ryle giver herpå, er den fremmede, der foruden alle de college'r, videnskabelige institutter o. s. v., som tilsammen danner Oxford Universitetet, tillige ønsker at se *selve* universitetet. Gilbert Ryle: The Concept of Mind, London 1955, p. 16 ff.

⁴⁾ Herom senere.

og handlinger og passe den ind i helheden. Vi er derfor nødt til hjælpemidler i vor tænkning. Et af disse er abstraktionen og konstruktion af modeller på realistisk-empirisk grundlag, hvorved vi forudsætter »alt andet lige« (ceteris paribus-metoden). Resultaterne af denne abstraktions- og modeltænkning prøver vi så at kæde sammen med artsbeslægtede, men afvigende former i det virkelige liv, indtil vi kan påvise deres indbyrdes logiske sammenhæng og sammenhængen med det økonomiske liv som helhed. Man må stadig huske på, at alle vore økonomiske handlinger på en eller anden måde griber ind i hinanden, så længe vi lever i et på arbejdsdelingen baseret fællesskab, i et erhvervssamfund.

Vi oplever virkeligheden som en række tilfældige, tidsfølgebestemte tildragelser og foreteelser, som vi opfatter med vore sanser intuitivt og følelsesmæssigt. De danner livets historiske syntese. Skal vi finde mening i dem, d. v. s. erkende deres tilblivelsesmåde for at kunne påvise en vis regelmæssighed, må vi betragte, undersøge dem under almenbegrebernes synsvinkel, med andre ord teoretisk⁵⁾. I økonomien som videnskab er praksis lig med værenserfaringen, der danner dens genstand, mens teorien tjener som tænkningens erkendelsesredskab. Den ældgamle påstand om et modsætningsforhold mellem teori og praksis beror derfor på begrebsforvirring. Praksis som den levende virkelighed og den oplevede erfaring er ikke en modsætning til det redskab eller middel, der skal bruges til dens rette erkendelse. Her er kun tale om to forskellige begrebskategorier. De praktikere, der har en aversion mod teori, gør sig skyldige i en miskendelse af deres egen adfærd og i bagstræv. De har nemlig uden at gøre sig det klart af deres erfaring udvundet en fremgangsmåde, som de har fundet egnet til anvendelse i *alle* påkommende tilfælde. De praktiserer således almenbegreber i deres virke, og hvad er det andet end teori. Hvis de imidlertid uden hensyn til de skiftende økonomiske, politiske, sociale og andre forhold bliver ved med at anvende deres eller deres ligesindede fagfællers gamle »erfaringsteori«, risikerer de at sakke agterud. Økonomisk fremskridt er derfor utænkeligt uden fortløbende teoretisk forskning. Det er økonomien som erfaringsvidenskab magtpåliggende at bygge på et så bredt og fyldigt materiale som muligt for gennem »erfaringernes multiplikation« at kunne nå frem til slutninger af størst mulig almengyldighed. Erkendelse af forskningen som nødvendig forudsætning for fremskridt og alment velfærd er ved at trænge mere og mere frem i den almene

⁵⁾ W. Eucken kalder det økonomiens store antinomi, idet der består en modsætning mellem det psykologiske liv og den logiske erkendelse. Ibid. p. 34 ff.

bevidsthed, og det offentlige er derfor i de senere år begyndt at vise forskningen en mere rundhåndet bevågenhed.

Den beskyldning for at være virkelighedsfjern, der fra erhvervspraktikernes og især fra fagøkonomers side (den historiske skole) er blevet rettet mod de såkaldte analytikere, savner enhver grund. Lionel Robbins har peget på, at navne som Jevons, Menger og Bowley i den anvendte økonomis historie fortjener mere opmærksomhed end for eksempel Schmoller, Veblen eller Hamilton⁶⁾. Det er sikkert rigtigt, men Veblen og de andre institutionalister har på den anden side betydet ikke så lidt for teorien⁷⁾. Robbins rammer sømmet på hovedet ved at sige: »The fruitful conduct of realistic investigations can only be undertaken by those who have a firm grasp of analytical principle and some notion of what can and what cannot legitimately be expected from activities of this sort«⁸⁾. Hvad der gælder for makroteorien (alias nationaløkonomi), gælder også for mikroøkonomien (= bedrifternes økonomi. Den oprindelige benævnelse: *bedriftsøkonomi* går på genus-art som økonomiens enkelte komponenter i modsætning til helheden. Ordet »drift« i *driftsøkonomi* betyder funktion-virken, som udfolder sig både i makro- og mikroøkonomien). Begge steder skal teorien som »tooled knowledge«⁹⁾ komme til anvendelse på de praktiske områder, hvad enten der er tale om *driftspolitik* i de enkelte erhvervsbedrifter eller i erhvervssamfundet som helhed. I denne forbindelse er det værd at henvise til de metodologiske diskussioner, der omkring århundredskiftet og sidenhen blev ført i American Economic Association¹⁰⁾.

Ligesom teknikken i vor tidsalder skylder sine overvældende landvindinger forskernes ihærdige anstrengelser, kan også de produktformidlende led i erhvervslivet ved i højere grad at tage forskningen i brug ad opdagelsens og opfindelsens vej formå at rationalisere, d. v. s. forbedre, forenkle, ja »automatisere« deres praktiske virksomhed. Teknikken, der er forankret i naturvidenskaberne, har kunnet benytte sig af eksperimentet i laboratorierne. Ingen har nogensinde bestridt den fundamentale betydning, de rent teoretiske videnskaber (fysik, kemi o. l.) har haft for de »anvendte«, praktiske felter.

⁶⁾ Lionel Robbins: *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, 2. ed., London 1935, p. 115 ff.

⁷⁾ Se om institutionalismen nedenfor p. 11.

⁸⁾ Robbins, *ibid.* p. 116.

⁹⁾ Schumpeter, *History*, p. 7 ff.

¹⁰⁾ Et kort rids af disse diskussioner med litteraturhenvisninger giver Theo Surányi-Unger i: *Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts*, Jena 1927, p. 202 ff.

Økonomi har langtfra så gunstige betingelser for sin forskning som teknik. Dens »laboratorium« er alt for udstrakt, dens forsøgsmateriale mindre homogent end naturens og ikke underkastet samme »lovlydige« regelmæssighed. Det er menneskets umålelige og uvejelige åndelige og sjælelige attributer og dets vilje, der markerer forskellen, og som er skyld i, at det økonomiske liv savner den regelmæssighed, som for naturens vedkommende har kunnet nedfældes i »love«. I økonomien må eksperimentet helt erstattes af hypotesen. Denne går også forud for laboratorieforsøget, eksperimentet. Men medens man gennem eksperimentet i naturvidenskaberne er i stand til at prøve hypotesens holdbarhed og praktiske anvendelsesmulighed, kan dette kun ske i ret begrænset omfang i økonomien (for eksempel gennem markedstestning). Den deduktive naturvidenskabelige hypotese kan følges af den induktive prøve. I den økonomiske hypotese, tankemodellen, benytter man sig ligeledes af deduktionen; man har derimod ingen mulighed for at fastslå dens *virkelighedsgrad*. Man kan kun ved hjælp af et bredt historisk induktivt materiale af analoge tilfælde skønne over dens *sandsynlighedsgrad*. Det økonomiske hændelsesforløb er viljebestemt og derfor idiografisk, medens naturforløbet er viljeløst og derfor kausalt og nomotetisk (idiografisk – fra gr. *idios* = særegen i modsætning til almindelig og *graphein* = skrive; individualiserende; nomotetisk fra gr. *nomos* = lov og *tithenai* = sætte: lov«-bestemt el. generaliserende).

Den »rene« økonomiske teorier fornemste repræsentanter, Léon Walras¹¹⁾ og Vilfredo Pareto, »Lausanne-skolen«s grundlæggere, som begge har haft deres erkendelsesteoretiske rod i Herbert Spencers syntetiske filosofi og evolutionsteori¹²⁾, benytter sig af den successive tilnærmelse's metode (La Méthode des »Approximations successives«¹³⁾). Metoden går kort udtrykt ud på med anvendelse af abstraktionen at betragte det almindelige for dernæst »successive« at genindføre de komplikationer, man først får skilt ud. Det er især Pareto, der både i sin »Cours« og i sin »Manuel« har gjort rede for og anvendt denne metode.

Walras havde svært ved at blive enig med sig selv om, hvad han ville forstå ved »économie pure«. Der er hos ham talt ikke færre end

¹¹⁾ »S«'et er ikke stumt. Dette er af Walras' datter oplyst over for »Éléments«'s engelske oversætter, William Jaffè, se: Léon Walras: Elements of Pure Economics etc., London 1954, p. 5 fn.

¹²⁾ En klar og kort redegørelse for Comte, Spencer og ligevægtsteorien giver Theo Surányi-Unger i det ovenfor anførte værk, p. 21 ff.

¹³⁾ L'école de Lausanne. Textes choisis de L. Walras et V. Pareto. Présentés et commentés par Firmin Oulès, Paris 1950, p. 17.

seks definitioner¹⁴). Samtidig siger han i sine *Éléments*, *Édition définitive*, hvad han forstår ved videnskab i al almindelighed: fakta, deres sammenhæng og lovmæssighed¹⁵).

Pareto står til gengæld klart på positivistisk grund. For ham er den

¹⁴) *L'école de Lausanne*, p. 15 fn. 1. Den definition, der turde være bedst kendt også af yngre økonomer, findes i forordet til hans *Éléments*, s. XI. Den rene økonomi (*L'économie politique pure*) er i hovedsagen teorien om bestemmelse af priserne (*la théorie de la détermination des prix*) under den fuldkomne frie konkurrences hypotetiske herredømme (*sous un régime hypothétique de libre concurrence absolue*), og han giver i fortsættelsen en begrundelse for, at den rene økonomi også er teorien om »samfundets rigdom« (*théorie de la richesse sociale*). En kort og god vurdering af Walras giver W. G. Waffenschmidt i *Handwörterbuch der Sozialwissenschaften*, 11 bd., 1961, p. 495 ff., jfr. især de der anførte skrifter af Schumpeter og dennes *History of Economic Analysis* samt foruden den allerede nævnte bog af Surányi-Unger tillige Edgar Salin's begrundelse af Walras' (og Paretos) »reduktivmodel« opståen i: *Geschichte der Volkswirtschaftslehre*, 4. udg. 1951, p. 165 ff.

¹⁵) Det hedder ordret i *Éléments'* endelige udgave, nye optryk fra 1952 p. 16: »Des faits, leurs rapports et leurs lois, tel est l'objet de toute étude scientifique«. Det, der adskiller videnskaberne, er kun deres genstand, de forskellige »faits«. Jaffè i sin oversættelse af dette ord vakler mellem »universals« og facts. Det er svært at sige, hvad der bedst dækker Walras' mening. Man bliver navnlig lidt tvivlrådig med hensyn til hans positivistiske indstilling, når man som forløber for definitionen får en henvisning til den platoniske filosofi. »Les corps passent, les faits demeurent.« Skal »faits« her forstås som platoniske idéer eller historiske kendsgerninger En måde at komme ud af dette dilemma på er det måske, som Jaffè har gjort, at opfatte det som generaliserende fakta.

Walras støtter sig i sin definition på Charles Coquelin, der i sin artikel »*Économie Politique*« i »*Dictionnaire de l'Économie Politique*«, stiller sig det spørgsmål, om økonomi er en videnskab (*science*) eller en kunst (*art*). Han drager et skarpt skel mellem disse to, som Walras betegner som »slående rigtigt« (*d'une justesse frappante*). Kunsten eller rettere kunslæren råder, foreskriver, dirigerer; videnskaben iagttager, fremstiller forklarer (*l'art conseille, prescrit, dirige; la science observe, expose, explique*). Af interesse i vor sammenhæng er endvidere, at der ifølge Coquelin findes en teori for kunslæren på samme måde som for videnskaben. Den giver regler, almindelige regler, som i enkelte tilfælde ikke kan stemme overens med praksis, men videnskaben hverken foreskriver eller råder, den indskrænker sig til kun at iagttage og kan således ikke komme i konflikt med praksis. Den videnskabelige erkendelse må ikke forblive »steril«, og den eneste måde at udnytte den på er at uddrage en kunslære af den. Se nærmere *Éléments*, p. 12 ff., den engelske udg. p. 58 ff. Coquelin overlader det tilsyneladende til Walras at komme til en klar konklusion med hensyn til økonomien som resultat af sine metodologiske betragtninger. Dette gør Walras, som erklærer »teorien om rigdommen« (*théorie de la richesse, c'est à dire de la valeur d'échange et de l'échange*) som videnskab, medens »teorien om rigdommens frembringelse« (*théorie de la production de la richesse, c'est à dire de l'industrie agricole, manufacturière et commerciale*) er en kunslære.

rene økonomi »en erfaringsvidenskab, fordi den afleder sine slutninger udelukkende af kendsgerninger (Pareto bruger også ordet »faits«) og ikke støtter sig på noget metafysisk princip«¹⁶). Pareto er så radikal i sin positivisme, at han endog ikke undser sig for at gøre et så ærerørigt udfald mod selveste Platon, at det nærmer sig en helligbrøde. Han siger rentud, at mange af Platons ræsonnementer kan inddeles i to klasser: 1) De, der er forståelige, er barnagtige, og 2) de, der ikke er barnagtige, er uforståelige¹⁷). At søge efter de sidste eller de »første« årsager (causes premières) er »steril« gerning, som Newton siger, og den, der gør det, er alene af den grund ingen videnskabsmand. De problemer, der opstår derved, kan ikke behandles ad den empiriske metodes vej. Denne metode vil Pareto anvende både i økonomien og sociologien, og han bebuder kun at holde sig til de problemer, som kan løses ved dens hjælp.

Ved studiet af Pareto må man være opmærksom på forskellen mellem de to hovedværker: »Cours d'Économie Politique«, der udkom 1896, og »Manuale d'Economia Politica« fra 1906, hvis franske udgave »Manuel d'Économie Politique« kom 1909. Der er ikke blot forskelle mellem »Cours« og »Manuale«, men også mellem denne og den franske »Manuel«. Her er benyttet både den oprindelige »Cours« og 2. udg. af »Manuel«, oversat af Alfred Bonnet og udgivet i dennes Bibliothèque Internationale d'Économie Politique. For en kort kritisk vurdering af Walras og Paretos værk se ovenanførte »L'École de Lausanne«, p. 46 ff. samt H.-W. Gerhards artikel om Pareto i »Handwörterbuch der Sozialwissenschaft«, 42. Lieferung 1962, som skal indgå i 8. bd., p. 204. Her findes en meget fyldig bibliografi.

Den økonomiske videnskab må bygge på erfaring, hvis dens erkendelse skal kunne nyttiggøres¹⁸) for livet, som jo er nuets og fremtidens erfaring. I den moderne teori, hvor man i udstrakt grad arbejder med abstraktioner, er det derfor ikke nok blot at have erfaringsindtryk i under-

¹⁶) V. Pareto: Cours d'Économie Politique, Laus. 1896, § 629¹.

¹⁷) V. Pareto: Manuel d'Économie Politique, 2^{me} éd. Paris 1927, p. 35, fn (1). Som eksempel på noget af det mest tåbelige (quelque chose de plus absurde) anfører Pareto Platons Kratyldialogen, som den mest tungsindige kan blive opmuntret af.

¹⁸) Al tænkning, der ikke er kontemplativ tidsfordriv, har enten et teoretisk eller praktisk mål. I økonomien er den teoretiske målsætning en genvej til erkendelse, hvis resultater kan tjene det praktiske erhvervsliv. I vor tidsalder, da det tidligere metafysiske »Ding an sich«, atomet er blevet til mere end et rent martialsk sprængstof, lader pragmatismen til at få en renaissance, og den er ved at komme på mode igen også blandt åndsvidenskabernes dyrkere. Dens kampråb lød som bekendt: »Thinking is first and last and always for the sake of doing«.

bevidstheden, men konkrete data, udklip fra det virkelige liv i sin fulde bevidsthed¹⁹). Kun den økonom vil have mulighed for at tilnærme sine abstraktionsmodeller til det virkelige²⁰) eller blot det plausible, som har samlet en rig erfaring. På grund af virkelighedens uoverkommelighed er man nødt til at supplere sine egne erfaringer, begrundede iagttagelser med andres i nutid og fortid. Man må tillige benytte sig af den »sammenlignende metode« ved at studere udviklingen af de økonomiske foreteelser inden for de forskellige kulturbetingelser. Ifølge Erich Rothacker²¹) er det blevet »*die Methode*« for de empirisk-teoretiske åndsvidenskaber, altså også for økonomien. En systematisk ordnet idiografi vil sammen med et vel valgt konkret nutidsmateriale kunne danne det virkelighedssikrende stillads for abstraktionsmodellerne. Det logiske tænkeredskab, der her kommer til anvendelse, er induktionen, idet det her drejer sig om ad kausal vej at fastslå homogeniteten blandt de foreliggende data²²).

Det erfaringsmateriale, som må danne den realistiske underbygning af økonomisk teori, er ikke slet og ret idiografien, d. v. s. den blot hændelsesbeskrivende historie i videste forstand, altså omfattende både fortid og nutid. Efterhånden som den systematiserende rationalteori har fortrængt historismen, er denne nu næsten helt gået op i almen historie,

¹⁹) Den fremragende socialvidenskabelige epistemolog (erkendelsesteoretiker) Felix Kaufmann vil have de teoretiske mål (»theoretical goals«) defineret »exclusively in terms of deductive logic and empirical procedure«, se Felix Kaufmann: *Methodology of the Social Sciences*, 1944, p. 67. Dette værk markerer et betydeligt metodologisk fremskridt sammenlignet med forfatterens oprindelige førkrigsbog (»*Methodenlehre der Sozialwissenschaften*«, Wien 1936), der allerede dengang mødte stor anerkendelse. I det efterfølgende vil kun den engelske nyudgave blive citeret og blot som Kaufmann, p. ...

²⁰) Om den rene teoris nytte og dens afvigelse fra virkeligheden samt om den anvendte teoris betydning i denne forbindelse, jfr. Pareto: »*Manuel*«, p. 347 ff.

²¹) Erich Rothacker: *Logik und Systematik der Geisteswissenschaften*, 1926, p. 102. Se også der henvisningen til Heinrich Maier: *Das geschichtliche Erkennen*, hvis udtalelse om metodens betydning for den teoretiske forståelse af det økonomiske liv han citerer.

²²) Man fristes her til at citere Sombart, der som bekendt var en mester i »bons mots«. Han siger: »Eine Nationalökonomie ohne Theorie ist blind, eine solche ohne Empirie leer«. Werner Sombart: *Die drei Nationalökonomien*, 1930, p. 319. Se i forbindelse hermed hans epistemologiske betragtninger om forholdet mellem teori og empiri, s.st., p. 316 ff.

hvor økonomien kun tjener som en af hjælpevidenskaberne. Den deskriptive del svarer i det væsentlige statistiken og sociologien for²³). At historien skulle »gentage sig«, og at man derfor kunne bygge prognoser på den, er på få undtagelser nær ikke i kurs mere hos økonomiske historikere. En eksakt videnskab med evnen til at kunne forudsige er hverken almen historie eller økonomisk historie, og her tager Åkerman det Windelband-Rickert'ske krav til historie om kun at beskrive »bedeutsame Einmaligkeiten« til indtægt²⁴). Men økonomien har heller næppe den evne, noget den har tilfælles med en gren af naturvidenskaberne, nemlig meteorologien. Men medens denne videnskab med den hurtigt fremadskridende udforskning af det kausalt normale forløb inden for naturfænomenerne har udsigt til at blive eksakt, har økonomien stærkt begrænsede muligheder for nogensinde at nå en eksakt videnskabs status²⁵). Begrænsningen ligger som tidligere fremhævet i, at de »agerende« i det økonomiske liv i et frit samfund er udstyret med mere eller mindre frie viljer, der gør deres handlinger uberegnelige. Visse fællestræk med hensyn til adskillige reaktioner (udslag af naturdrifter o. a.) kan dog påvises for bestemte grupper. Og denne erkendelse åbner adgangen til at hente en del af det empiriske grundmateriale i historien. Man må da ganske vist »skrælle« materialet for de særlige faktorer af anormal art, såsom krige, naturkatastrofer o. l. På den anden side må de tidsbestemte eller mere varige institutioner²⁶) tages i betragtning, der ofte kan have påvirket det historiske forløb, og som derfor er af betydning for erkendelse af årsagssammenhængen. Åkerman mener ikke, at historie skal være årsagsforskning, men skal nøjes med kildekritik, d. v. s. indgående prøvelse af de historiske kilder²⁷). Skal

²³) Johan Åkerman: *Das Problem der sozialökonomischen Synthese* (= No. 21 af *Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund*), Lund 1938, p. 104.

²⁴) Åkerman, s.stds.

²⁵) Teori i erfaringsvidenskaberne er blot formodet, antaget, »supponeret« teori. Den forklarer kun ud fra »indlysende sandsynlige«, ikke fra »indlysende visse« grund-sætninger. Med de kendsgerninger, den skal forklare, forholder det sig på lignende måde. Edmund Husserl: *Logische Untersuchungen*. I. bd. *Prolegomena zur reinen Logik*. 2. opl. 1913, p. 254 ff. Jvf. Arthur Spiethoff's vægtige afhandling om: »Anschauliche und reine volkswirtschaftliche Theorie und ihr Verhältnis zu einander i Synopsis (Festschrift til Alfred Weber) 1948, p. 569 ff.

²⁶) Om institutionalismen og dens betydning for den økonomiske forskning se nedenfor.

²⁷) Åkerman, s.stds.

årsagsforskning tages fra historie, hvad bliver der så tilbage af den, der gør den berettiget til at blive betegnet som videnskab?²⁸⁾

Ranke nøjedes således ikke med kildekritisk at fastslå, hvad der i fortiden var hændt, men tillige hvordan og hvorfor. Under indflydelse af de nye ideer og navnlig af de skelsættende fremskridt inden for naturvidenskaberne bliver historikernes målsætning i det 19. århundrede en helt anden end i den foregående tid, da enten politik eller religion var drivfjederen. Filosofen Hume's englandshistorie er et forsvarsskrift for toryismen, og Voltaire ivrede mod klerikalismen. Kant og senere Hegel samt Spencer og Comte beredte den filosofiske jordbund for den evolutionistiske historieopfattelse, der fik sin yderligere næring i Lyell's geologi og Darwin's²⁹⁾ biologi. Feuerbach, Marx' og Engels materialistiske historieopfattelse har også sat sine spor. Resultatet for historiskrivningen blev, at man nu upartisk eller med større upartiskhed tilstræbte udforskningen af hændelsernes forløb både med hensyn til deres årsager og følger. Fra at være lokalt (nationalt) og sektionalt (emnebegrænsning til konger, krige, helte, politik, religion) præget, fik historie et langt større vingefang, idet den udvidede sin emnekreds til at omfatte selve folket, og hvad der rørte sig i dette tillige med tidernes skiftende ideer samt økonomi, kunst og videnskab. Man behøver her blot at tænke på den indflydelse, den social-psykologiske skole (Karl Lamprechts leipziger seminar) kom til at øve på alverdens historikere.

Auguste Comte, positivismens fader, var i sin tankegang deduktiv-naturalistisk, idet han prøvede at opstille »love« for individets og samfundets adfærd uden ad induktiv vej igennem menneskenes evolutionshistorie at underbygge sin lære. Det faldt i en af hans engelske elevs lod at gøre det, nemlig Thomas Henry Buckle, hvis »History of Civilisation« blandt andet på grund af sin dokumentariske underbygning turde

²⁸⁾ Et gammelt ord siger: »Scire est per causas scire« (at vide er at vide formedelst årsagerne). Hverken Jevons eller Schopenhauer ville vide af historie som videnskab. For Schopenhauer (»Hegel's sande antipode«) er videnskab kun naturvidenskab. W. Windelband: Die Philosophie im deutschen Geisteslebens des 19. Jahrhunderts. 3. udg., 1927, p. 66 ff., jvf. også den korte og klare redegørelse for dette emne hos F. J. C. Hearnshaw: The Science of History, An Outline of Modern Knowledge. London 1932, p. 773 ff., som delvis er benyttet i det efterfølgende.

²⁹⁾ Darwin skulle efter eget udsagn være blevet inspireret til sin selektionsteori af nationaløkonomerne. Idéassociationen førte fra den økonomiske konkurrence til arternes kamp for tilværelsen (Wundt: Logik II, 2, p. 496). Vekselvirkningen træder tydeligst frem hos institutionalisterne, jfr. *ibid.*, p. 495 ff. om darwinismens påvirkning af sociologien.

være af interesse også for nutidens forskere. Det er et inciterende værk, og man kan godt forstå den stormbølge af »for og imod«³⁰⁾, det rejste ved sin fremkomst.

Men Comte havde også sat sine spor andre steder nemlig hos økonomer af høj rang såsom Walras og Pareto (se foran). Stærkest af alle turde nok John Stuart Mill have været påvirket af ham. Mill satte sig som mål at opdage de »love« (han taler om »invariable laws«), som styrer alle fænomener (»all phenomena without exception«) i menneskehedens åndelige og sociale udvikling³¹⁾.

Bedst som den historiske skole havde vundet indpas mange steder, og bedst som kontroverserne mellem denne og den teoretiske retning blev holdt i live, opstod der i U. S. A. en ny skole, nemlig den institutionalistiske. Institutionalismen tilstræbte en tidspræget (evolutionisme) fornyelse af historismen samtidig med at den måtte tage forbehold over for Lausanne-skolens ligevægtsteori og grænsenytteteorien.

Institutionalismen har betydet en fornyelse af den økonomiske tænkning der, hvor den opstod, nemlig i U. S. A. Dens hovedfortjeneste er at have banet sociologien vej ind i økonomien. Den rettede sin kritik både mod den klassiske, den hedonistiske og den subjektivistiske grænsenytteteori, og alt dette på grund af, at de for ensidigt koncentrerede sig om individet. Institutionalismen derimod vil se menneskenes økonomiske adfærd ikke blot på baggrund af de økonomiske og juridiske institutioner (ejendomsret, konkurrence, kreditsystem o. s. v.), men tillige som udslag af de sociale institutioner (klassebevidsthed, konventioner, skik og brug o. l.). Derudover er det for den videnskabelige erkendelse nødvendigt, at man igennem en sammenhængende kausalkæde forsøger at påvise årsagerne til og virkningerne af tidernes kumulative forandringer (»cumulative changes«)³²⁾.

³⁰⁾ Den mest forfriskende blandt modstanderne af Buckle's evolutionslove er den tyske historiker J. G. Droysen (Erhebung der Geschichte zum Rang einer Wissenschaft. Grundriss der Historik, 3. Auflage 1882, p. 47 ff). Om Comte's mangel på induktiv bevisførelse jvf. J. St. Mill: Auguste Comte and Positivism (1865), p. 54 ff.

³¹⁾ J. St. Mill: Auguste Comte and Positivism. Om Comte's negative indstilling over for »political economy«, som gendrives af Mill, se s.stds. p. 80 ff. Se iøvrigt hans hovedværk, p. 12: Principles of Political Economy and Some of Their Applications to Social Philosophy (1848) og Essays on Some Unsettled Questions etc., som behandles i min efterfølgende fremstilling. En grundig vurdering af J. St. Mill findes hos J. A. Schumpeter: History etc., p. 527 ff. og flere andre steder, se under Index of Authors, p. 1220.

³²⁾ Thorstein Veblen: The Place of Science in Modern Civilisation and Other Essays. N. Y. 1919, p. 240 ff.

Det nye i institutionalismens (Veblen's) genetiske lære er netop dens sociologiske element. Et par årtier forinden havde allerede Carl Menger som nødvendigt supplement til den historiske metode betonet, at det var enhver teoris opgave at forklare det virkelige livs foreteelser som resultat af samvirkende faktorer, deres opståen kan føres tilbage til³³). Heri ligger både genesis, evolutionisme og kumulativ kausalitet. Menger var jo også barn af sin tid, og Zeitgeist kan ikke have undgået at virke på ham ligesom senere på Karl Bücher og Max Weber.

De »kumulative forandringer«³⁴) går som en rød tråd igennem samtlige Veblen's værker lige fra hans første og meget omdisputerede bog: *The Theory of the Leisure Class* (1899) til hans sidste *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times* (1923). I »The New School for Social Research« (grundlagt 1919 i New York), til hvis første lærere han hørte, er hans idéverden bogstaveligt talt overtaget og videreført i såvel dens forsknings- som undervisningsprogram³⁵). Åkerman betegner Veblen's »cumulative changes« som det mest betydningsfulde i hele hans produktion. Den kritik, han på dette punkt har øvet mod ligevægtsteorien, har været banebrydende og været grundlæggende for hans trofaste tilhænger Wesley C. Mitchell's konjunkturteori (»Business Cycles«³⁶). Mitchell har også værnet om hans minde ved at udgive og indlede et udvalg af sin læremesters værker³⁷). Helt konsekvent kan Veblen ikke fastholde sine sociale drivkræfters dominans (»invidious comparison« »emulation« m. fl.) i alle økonomiske forhold. I hans konjunkturteori spiller de således ingen nævneværdig rolle sammenlignet med profitmaksimering, som er det fremherskende motiv hos »the captains of industry«, konjunkturrens igangsættere³⁸).

Også på et andet afgørende punkt må han fravige sin teoris sociologiske dominans. I det økonomiske livs genetiske forløb sætter han skellet mellem »industry« og »business«. Med aktieselskabs-instituttets fremkomst tog »business«-mentaliteten, der helt dikteres af stræben efter

³³) Carl Menger, *Untersuchungen*, p. 88.

³⁴) Man kunne måske kalde det »social tilvænning«.

³⁵) Jfr. skolens »announcement«, gengivet af William Jaffé i *Les Théories Économiques et Sociales de Thorstein Veblen*, Paris 1924, p. 10.

³⁶) Åkerman, *anf. værk*, p. 234.

³⁷) *What Veblen Taught etc.*, New York 1936.

³⁸) Se især Veblen: *The Theory of Business Enterprise*, N. Y. 1923 og tillige Åkerman, *anf. st.*, hvor han prøver at slå en bro mellem de sociologiske og pengeøkonomiske motiver med tilknytning til Marshall's årsagsdifferentiering mellem de korte og de lange cykler.

profitmaksimering takket være udstrakt anvendelse af kredit, førerskabet. »Business« gøres ansvarlig for at holde industriens produktion »subnormal« gennem »capitalistic sabotage«, fordi dens profit derved kommer i fare. En uhæmmet produktivitet truer med sit overbud at undergrave rentabiliteten ved at trykke priserne mere, end en forøget omsætning kan opveje. I begyndelsen af den industrielle revolution var købmanden industriens fører, i den nuværende teknologiske tidsalder er han blevet dens mare³⁹⁾.

Veblens tanker er meget spredte. De spænder fra antropologiske, biologiske og metodologiske spørgsmål til de mest prosaiske forretningsproblemer. Men man sporer overalt en forfriskende originalitet. Af særlig interesse er som nævnt den dominerende rolle i samfundsmaskineriet, han tildeler »cumulative changes«.

Det genetiske argument – påvisning af de drivkræfter, der har været bestemmende for udviklingen – rummer et stort kompleks af årsager, som gør det muligt at opstille nogle regelmæssigheder i hændelsesforløbet. Under den økonomiske dynamiks synsvinkel kan den genetiske betragtningsmåde ikke undværes, og her fortjener de amerikanske institutionalister med Thorstein Veblen i spidsen at fremhæves for deres

³⁹⁾ Jfr. Mitchell's indledning til *What Veblen Taught*, p. V, XXXVI & XLIV ff. Om »pecuniary emulation« og »invidious comparison« som ledende motiver til samling af rigdom, se Veblen, *The Theory of the Leisure Class*, p. 22 ff. og vedrørende rentabilitet contra produktivitet hans *The Vested Interests*, som han definerer som »a marketable right to get something for nothing«.

Litteraturen om institutionalismen er efterhånden blevet temmelig omfattende. se bibliografierne hos W. Jaffé: *Les Théories Économiques etc.* (anf. ovenfor) og Antonio Montaners artikler i *Handwörterbuch der Sozialwissenschaften* om »Institutionalismus« og »Thorstein Veblen«. Hos Joseph Schumpeter: *History of Economic Analysis* (anf. ovenfor) findes der kun spredte betragtninger om dette emne. En mere sammenhængende omtale af »volkswirtschaftlicher Institutionalismus« findes hos den kendte dogmehistoriker Theo Surányi-Unger i »Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre etc.« (anf. ovenfor), der behandler denne lære på baggrund af dens filosofiske kilder, og som iøvrigt et andet sted, anf. værk p. 204, betegner Veblen som »vielleicht der tiefste Denker in der neueren amerikanischen Nationalökonomie«. Surányi-Unger har i sit senere værk: *Comparative Economic Systems*, N. Y. 1952, påny taget emnet op. For en kort og klar orientering kan foruden Mitchell's indledning til *What Veblen Taught* (anf. ovenfor) henvises til Joseph Mayer: *Social Science Principles in The Light of Scientific Method etc.*, Durham, N. Carol. 1941, især til kap. XVI om Veblen's kritik af »Normalistic, Hedonistic and Rationalistic Assumptions« i økonomien samt til John Fred Bell: *A History of Economic Thought*, N. Y. (1953), kap. 23 om: Thorstein Veblen and Institutional Economics: W. C. Mitchell and J. R. Commons.

værdifulde bidrag til belysning af institutionernes genetiske betydning for nutidens økonomiske erkendelse.

Med sociologiens stærke fremtrængen i den senere tid er institutionalismen ved påny at vinde indpas, navnlig blandt amerikanske økonomer. Påstanden om, at dens lære var uforenelig med teori, er blevet gjort til skamme, måske ikke så meget af Veblen, der var bevægelsens stridsmand, som af hans tilhængere, blandt hvilke man blot behøver at hen-vise til navne som Mitchell, Davenport og Commons.

Institutionalismen blev mødt med megen skepsis i økonomernes kreds, navnlig i Europa. Dette skyldes måske, at man på grund af denne nye retnings sociologiske indslag identificerede den med de mere eller mindre lodige »social movements«, der har haft en så frodig grobund i den nye verden.

II. Mikro og makro.

Økonomi som erfaringsvidenskab, der har tænkende, følede og handlende mennesker (disse faktorerens orden kan ofte være forskellig) til genstand for sin erkendelse, måtte af praktisk-metodologiske grunde operere med en idealtipe. Man havde fra klassikernes tid og endnu længere tilbage »homo oeconomicus« i tankerne, når man skulle undersøge menneskenes økonomiske adfærd. Man kan kalde det en tankekonstruktion eller »heuristisk fiktion«⁴⁰). Den danner grundlag for en planmæssig undersøgelse, ved hvis hjælp man prøver at nå frem til ny erkendelse. Denne »abstrakte marionet« bliver i den nationaløkonomiske mikroteori kun udstyret med nogle få menneskelige træk, der lige er tilstrækkelige til et bestemt undersøgelsesformål. Man tilsigter dermed at forklare årsagssammenhængen mellem eksogene forandringer og deres virkninger på erhvervsbedrifternes og eventuelt også private husholdningers beslutninger og adfærd. Det, det i første række drejer sig om, er at udrede bedrifternes henholdsvis husholdningernes *sandsynlige* reaktioner i retning af produktions- (eller konsumtions-) og pristilpasning. Det siger sig selv, at en absolut lighed mellem en sådan »tænkt« be-

⁴⁰) Således Fritz Machlup i sin tankemættede afhandling: Der Wettstreit zwischen Mikro- und Makrotheorien in der Nationalökonomie, der 1960 udkom som nr. 4 i Walter Eucken Institut's skriftserie Vorträge und Aufsätze. Denne afhandling indgik senere i Machlup's Essays on Economic Semantics, New York 1963. Her er den oprindelige tyske udgave benyttet. – Ordet »heuristisk« kommer fra græsk *heurisko*, som betyder finder tilfældigt, træffer på, udtænker, opdager. Perf. af verbet, »heureka« (»jeg har fundet det«, Arkimedes' udråb, da han i badet på én gang fandt legemernes specifikke vægt) er nu gået ind i almindeligt sprogbrug.

drift og en levende virksomhed derfor nærmest må anses for et lykke-træf⁴¹⁾).

Amonn⁴²⁾ har tidligere været inde på mikroteoriens »heuristiske fiktion«, som for ham lader til at være økonomiens egentlige *videnskabelige* betragtningsmåde. Hans »Erkenntnisobjekt«, som han opstiller i modsætning til »Erfahrungsobjekt«, er aldrig identisk med dette, »aber es koinzidiert mit ihm doch, insofern als es ein Merkmalskomplex ist, dessen einzelne Elemente auch am Erfahrungs-komplex sich finden. Es »gilt« für das Erfahrungsobjekt, aber es ist nicht kongruent mit ihm«. Som det fremgår af det efterfølgende, synes imidlertid dette forhold at være sat på spidsen. Amonn's indstilling skyldes utvivlsomt hans diskursive ensidighed. Han frakender nemlig erfaringsobjektet »logiske kvaliteter« og betegner det som »rent psykologisk produkt«. Han indrømmer dog, at erfaringen er grundlaget for al empirisk videnskab, men at den »selbst wissenschaftlich völlig indifferent erscheint«. Man kan ikke lade være her at tænke på den første skolastiker Anselm af Canterbury, der i middelalderens universalistrid var den såkaldte realismes forkæmper⁴³⁾. Denne lære, der havde sit udspring i Platon's »ideer«, anså artsbegreberne, det almene (universalia) som det oprindelige og virkelige, hvoraf det særskilte, enkelte opstod. Ifølge Anselm's skrift »Om Sandheden« (de veritate) erkender sanserne kun det særskilte (jfr. Amonn's erfaringsobjekt som psykologisk produkt), medens ånden erkender det almene (Amonn's egentlige videnskabelige erkendelsesobjekt. Det er så en smagssag, om man vil kalde Amonn for »begrebsrealist«⁴⁴⁾).

Amonn trækker i et senere skrift⁴⁵⁾ en skarp grænse mellem privatøkonomisk og nationaløkonomisk tænkning, men når han skal til at definere det sidste, siger han, at vi i »material« og »formal« henseende

⁴¹⁾ Machlup, anf. værk, p. 42 ff. For at fremhæve abstraktionen foreslår Machlup af hensyn til de »Schwachverständigen« brugen af ordet homunculus i stedet for homo i forbindelse med oeconomicus.

⁴²⁾ Alfred Amonn: Objekt und Grundbegriffe der Theoretischen Nationalökonomie, 2. Aufl. 1927, p. 23 ff.

⁴³⁾ Realismens modstandere, de såkaldte nominalister, hævdede, at universalia kun var ord (nomina) eller abstraktioner, og at selve tingene repræsenterede virkeligheden. For en kortere orientering om universalistriden, der igennem århundreder og helt op til vore dage har sat sig spor i den videnskabelige diskussion, se: Karl Vorländer: Geschichte der Philosophie, 1. Bd., 5. Aufl., 1919, p. 243 ff.

⁴⁴⁾ Om »begrebsrealisme« i økonomi, se W. Eucken: Grundlagen, p. 393.

⁴⁵⁾ Alfred Amonn: Volkswirtschaftliche Grundbegriffe und Grundprobleme – Einführung in das volkswirtschaftliche Denken, 1938, Einleitung og p. 21 ff.

skal indstille os på den »volkswirtschaftliche« kategori. Dette er mildest talt en tautologi (idem per idem) eller rettere det, man i logikken kalder »petitio principii« (et snigbevis). Amonn vil med vold og magt skille »Volkswirtschaft« ud fra »Wirtschaften« (enkeltbedrifter). Han hævder, at »Volkswirtschaft« *ist keine* Wirtschaft, aber sie *besteht* aus Wirtschaften«. (Fremhævet af Amonn)⁴⁶⁾. Man lægger særligt mærke til, at for ham er »Volkswirtschaft« et »højabstrakt begreb«, men dog en betinget realitet. Endvidere er den en samvirken eller et samspil (Zusammenwirken oder »Zusammenspielen«) mellem et folks enkelt- eller særbedrifter (Einzel- oder Sonderwirtschaften eines Volkes), som sigter på at opnå rådighed over »wirtschaftliche« Güter. Er det ikke fristende her at spørge Amonn, hvad han forstår ved »wirtschaftlich«? Svaret herpå, d. v. s. et fyldestgørende svar, bliver Amonn os skyldig. I slutkapitlet, hvor han kort resumerer sit syn på den filosofiske og den enkeltvidenskabelige metode for begrebsdannelse, får man blot at vide, at begrebet giver sig af sammenhængen. Det er, hvad man »in diesen oder jenen bestimmten Zusammenhängen versteht«⁴⁷⁾.

Amonn, der er et kendt og anerkendt navn – selveste Karl Diehl kalder ham for »schafsinniger Gelehrter«⁴⁸⁾ – og som hører til nationaløkonomernes deduktiv-abstrakte fløj, er gået i skole hos Carl Menger, men han har ført sin store læremesters generaliserende teori – modsat den deskriptiv-individualiserende historiske – ud i så yderliggående konsekvenser, at de ligefrem tangerer det irrationale, det, der er utilgængeligt for fornuften. Menger har dog i sin skarpt logiske begrebsisolerende tænkning aldrig tabt det realistiske og rationale af syne. Lad os derfor se, hvad Menger mener om forholdet mellem privatøkonomi og nationaløkonomi.

⁴⁶⁾ I det først anførte skrift p. 81 er »Wirtschaft« for ham oven i købet et videre begreb end selve Volkswirtschaft. Amonn's begrebspyramide kan tilsyneladende ikke komme højt nok op. Men rigtigt ville det være, om »Wirtschaft« blev opfattet som funktion. I så fald måtte det gælde for både national- og privatøkonomien og Amonn's skarpe skel mellem disse to falde bort.

⁴⁷⁾ Amonn: Volksw. Grundbegriffe etc., p. 151. Problemet er behandlet i »Anhang«, hvor Amonn på en iøvrigt meget tankevækkende måde tager stilling til nogle nyere »Begriffsbestimmungsversuche«, nemlig hos Max Weber, Sombart, Gottl og den noget oversete Karel Englis, hvis teleologiske teori er meget indbydende. Et andet sted i sin først citerede bog Objekte u. Grundbegriffe etc., p. 85 erklærer Amonn dog opgivende: »Alles Suchen nach dem Begriffe der Wirtschaft ist vergeblich«.

⁴⁸⁾ Z. f. d. ges. Staatswissenschaften, Bd. 83, p. 241.

Carl Menger, den betydeligste økonomiske epistemolog (erkendelsesteoretiker) og metodolog i forrige århundrede, har i sine »Untersuchungen«⁴⁹⁾, det værk, hvormed han gav bolden op i metodestriden med Schmoller, betonet privatøkonomiens betydning for forståelsen af nationaløkonomien⁵⁰⁾. Under sin klassifikation tildeler han de praktiske »Wirtschaftswissenschaften« den opgave at lære os de grundsætninger, »nach welchen die wirtschaftlichen Absichten der Menschen ... am zweckmässigsten erreicht zu werden vermögen«. Til de praktiske discipliner henregner han nationaløkonomiens politik (»Volkswirtschaftspolitik«) og »Singularwirtschaftslehre«. Denne består igen af finansvidenskaben og den praktiske privatøkonomi (»Privatwirtschaftslehre«), der defineres som videnskab om de grundsætninger, »nach welchen (unter heutigen socialen Verhältnissen lebende!) Privatpersonen ... ihre Wirtschaft am zweckmässigsten einzurichten vermögen«⁵¹⁾. Af særlig interesse for os er Mengers syn på sammenhængen mellem erhvervsøkonomien og nationaløkonomien. Vi citerer i uddrag: »Auch die praktische Privatwirtschaftslehre bezieht sich ... auf die Wirtschaft social organisierter Menschen, und auch sie findet ihre theoretische Grundlage nicht etwa in einer besonderen theoretischen Privatwirtschaftslehre sondern in der theoretischen Nationalökonomie«⁵²⁾

Alfred Marshall opererer med »a representative firm«, hvilket han blandt andet begrunder med henvisning til, at de individuelle producenters motiver er bestemmende for udbudet⁵³⁾. Med sin eminente iagttagelsesevne og under anvendelse af sin strikte analytiske metode har han behandlet en stor del af økonomisk stof, der hører hjemme i den

⁴⁹⁾ Carl Menger: Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften, und der politischen Oekonomie insbesondere, Leipzig 1883.

⁵⁰⁾ Menger kalder de private bedrifter »Singularwirtschaften«, der for ham er »die wahren Elemente«, som nationaløkonomiens »complicirte Phänomene« må føres tilbage til. Dette anser Menger endog som »die wichtigste Aufgabe der exacten Richtung der theoretischen Forschung«, jfr. cit. p. 87 og følg.

⁵¹⁾ Ibid. p. 255 ff.

⁵²⁾ Fn. 143, p. 256. Kursivfremstillingen er min.

⁵³⁾ Alfred Marshall: Principles of Economics, ninth (variorum) edition with annotations by C. W. Guillebaud, Lond. 1961, vol. I, Text, p. 459, se tillige om Management, ibid. p. 605 ff. og om Marketing, ibid. vol. II, Notes, p. 413 ff. Om den nationalekonomiske teori indpas i driftsøkonomien – eller omvendt – med anknytning til arbejdsværdilæren som beroende på produktionsomkostninger, se Johan Åkerman: Das Problem der sozialökonomischen Synthese (anf. ovenfor), p. 156. Marshall, der fjerner sig fra Jevons for at gå tilbage til Ricardo og Mill, anses da også »tatsächlich« som den teoretiske driftsøkonomis pioner, ibid.

egentlige erhvervsøkonomi, og som han sammenfattede under: Dominant tendencies of business organization⁵⁴). De godt 200 sider i den nedenfor anførte bog (Industry and Trade) strækker sig fra produktionsøkonomi over markeds- og afsætningsøkonomi til forretningsorganisation og kan med udbytte læses endnu den dag i dag. Fremstillingen viser i overensstemmelse med, hvad der iøvrigt er bebudet i undertitlen (se fodnoten), med stor tydelighed samhörigheden mellem den mikro- og makroøkonomiske forskning. Schumpeter berømmer da også Marshall, fordi denne igennem sit indgående studium af det praktiske forretningsliv i høj grad har bidraget til at sammensmelte »large parts of business and general economics«⁵⁵).

Schumpeter kommer under omtalen af »applied fields«s bidrag til den økonomiske analyse kun periferisk⁵⁶) ind på erhvervsøkonomien og sparer ikke i denne forbindelse nationaløkonomeerne for den bebrejdelse, at det for de fleste af dem har ligget under deres værdighed og vel også uden for deres interessesfære, der var rettet mod »the affairs of nations«, at beskæftige sig med enkeltbedrifternes økonomiske liv. Han beklager mangelen på gensidig inspiration mellem national- og erhvervsøkonomeer, og for at understrege nødvendigheden af samarbejdet mellem dem nævner han, at visse grundsætninger i den økonomiske teori i virkeligheden blev »opdaget« af »business economists for themselves«⁵⁷).

På tilsvarende måde pointerer Seligman ligeledes de forskellige økonomiske specialdiscipliners, herunder »business economics«, afhængighed af den almene økonomi og deres indbyrdes forhold, som efter hans mening for erhvervsøkonomien er meget snævrere end for finansvidenskabens vedkommende⁵⁸).

⁵⁴) Alfred Marshall: Industry and Trade (med undertitlen: A Study of Industrial Technique and Business Organization; And of Their Influences on The Conditions of Various Classes and Nations), Lond. 1919, Book II, p. 178-394.

⁵⁵) Joseph A. Schumpeter: History of Economic Analysis, p. 945.

⁵⁶) Her sigtes til foranførte værk, der på grund af forfatterens død forblev fragmentarisk, hvilket måske er årsagen til, at erhvervsøkonomien kun er blevet strejft i forbigående. Ikke desto mindre er dette værk – man fristes til at kalde det »Økonomiens nye Testamente« – en udtømmelig kilde til berigelse også for erhvervsøkonomeer.

⁵⁷) Schumpeter, anf. værk, p. 945.

⁵⁸) Edwin R. A. Seligman: Economics, art i Encyclopaedia of The Social Sciences. Vol. V., p. 346. At erhvervs- og nationaløkonomi ligefrem identificeres, findes der også eksempler på, jfr. I. R. Hicks' definition af »economics« som »science which deals with business affairs«, cit. efter Wilson Gee: Social Science Research Methods, N. Y. 1950, p. 46.

Walter Eucken kommer i sine ovenfor anførte Grundlagen⁵⁹⁾ til den konklusion, at en udskillelse af erhvervsøkonomien fra nationaløkonomien ikke kan opretholdes, fordi deres problemer hører sammen. Erhvervsøkonomien må ikke blive stående ved sine data; på samme måde må nationaløkonomien ikke ignorere de erhvervsøkonomiske data. Den bebrejdelse, Eucken retter mod dualismen i nationaløkonomien (teoretisk og historisk), omfatter også forholdet mellem de to discipliner (eller rettere disciplindele), at »durch Spaltung der Wissenschaft die Probleme unerledigt zu Boden fallen«.

Det vil være en ganske uoverkommelig opgave at redegøre for de utallige opfattelser om mikro-makro-forholdet i dets videste betydning, der i tidens løb er kommet til orde både på den økonomiske olymp og i dens nedre regioner. Diskussionen herom blusser i begyndelsen af vort århundrede særligt op i den tysksprogede verden, hvor den ligesom afløser den dog mere heftige metodestrud. Nu drejer det sig om systematikken eller rettere systematologien, og her opkastes spørgsmålet om pro/ contra privatøkonomien som selvstændig disciplin, adskilt fra nationaløkonomien. Denne diskussion gav kun ringe genklang i de engelsktalende lande, hvor »business economics«⁶⁰⁾ uantastet af nationaløkonomerne langsomt begyndte at spire frem til et eget uafhængigt liv. I Frankrig og Italien opstod der ingen nævneværdig diskussion om emnet. I Italien stod der en meget spagfærdig strid om »ragioneria« (regnskabsvæsen) og dets tilhørsforhold til nationaløkonomien. Dette forhindrede dog ikke Gino Arias i at udgive sin fortræffelige bog om: »Principii di economia commerciale« (1917) omtrent samtidig med, at Paul Clerget i Frankrig skrev sin »Manuel d'Économie Commerciale« (1919)⁶¹⁾.

Det er muligt, at Tysklands »Gründerperiode«, der satte ind i sidste fjerdedel af forrige århundrede blandt andet som følge af de klækkelige franske krigsskadeerstatninger, har vakt interessen for bedrifternes private økonomi. Den nye tyske industridrivende skulle lære om »Betrieb« og den nye storkøbmand, navnlig »Überseekaufmann«, om »Vertrieb« (salg). I England, hvis dominans i verdensøkonomien inden 1. verdens-

⁵⁹⁾ Eucken, Grundlagen, p. 368 ff., jfr. også s.sts. Anm. 73, p. 423.

⁶⁰⁾ W. J. Ashley, den betydelige engelske økonom og økonomiske historiker, der iøvrigt hørte til vor handelshøjskoles første gæsteforelæsere, gjorde sig til talsmand for en selvstændig privatøkonomisk disciplin (jfr. Ec. Journ. 1908, p. 181 ff. om »The Enlargement of Economics«). Surányi-Unger (anf. værk, p. 208) mener, at Ashley her var påvirket af den igangværende udvikling i Tyskland, se endvidere Surányi-Unger, p. 55 ff. & 210.

⁶¹⁾ Surányi-Unger, anf. v., p. 133.

krig syntes ubestridt, mente man uforstyrret at kunne blive ved med at nyde frugterne af den industrielle revolution og »merchant adventurers«' verdensomspændende erobringer. Selvsikker, selvtilfreds og konservativ, som englænderen var, troede han at kunne viderebygge på de gamle hævdvundne traditioner. Det varede derfor længe, inden den engelske industridrivende og købmand, trængt af mere fremsynede og lærevillige udenlandske konkurrenter, indså nødvendigheden af at studere det teoretiske grundlag for rationel erhvervsøkonomi.

Da M. Weyermann for godt 50 år siden holdt sin tiltrædelsesforelæsning i den ved Bern's universitet nyoprettede lærestol i »Nationalökonomie und Handelswissenschaft«, ridsede han i korte træk forholdet op mellem disse to discipliner. Kort forinden havde han sammen med en anden økonom, M. Schönitz, udgivet en bog⁶²⁾ om samme emne, og denne bog hældte ny olie i den da godt flammende diskussionsbrand. Det er ikke meningen her blot overfladisk at komme ind på alle de med forfatterne overensstemmende og fra dem afvigende opfattelser. Kun nogle få af de for emnet mest relevante punkter i Weyermann's installationstale skal drages frem. For ham gælder det gennem en »konkretisering og specialisering af homo oeconomicus«⁶³⁾ at bidrage til udbygning af den nationaløkonomiske teori. Ulven i fåreklæder (privatøkonomi i nationaløkonomiens klæder), som modstanderne havde mistænkt ham for at være⁶⁴⁾ ligger hans tankegang fjern. Han som nationaløkonom har indset den nye disciplins berettigelse og hensigtsmæssighed og vil i sin kombinerede lærestol søge at udbygge privatøkonomien, som skal danne en »deldisciplin inden for rammen af »Volkswirtschaftslehre««⁶⁵⁾. Hvis Weyermann dengang havde kendt den nyere teoretiske grænsedragning mellem mikro- og makroøkonomi, ville han have udtrykt sig mere klart. Han ville have sagt omtrent således: Makroøkonomien beskæftiger sig med heterogene objekter såsom nationalindkomst, opsparring, vækstrater o. s. v., men for ret at kunne erkende samspillet og de

⁶²⁾ M. Weyermann und H. Schönitz: Grundlegung und Systematik einer wissenschaftlichen Privatwirtschaftslehre und ihre Pflege an Universitäten und Fachhochschulen, Karlsruhe 1912. I det følgende er kun benyttet Weyermann's tiltrædelsesforelæsning, M. Weyermann: Das Verhältnis der Privatwirtschaftslehre zur Nationalökonomie, Bern 1913.

⁶³⁾ Sidst anf. værk, p. 40.

⁶⁴⁾ Weyermann, s.sts., p. 9.

⁶⁵⁾ S.sts., p. 34.

indbyrdes reaktioner inden for denne komplicerede heterogenitet⁶⁶⁾ er det nødvendigt først til bunds at undersøge de mere eller mindre homogene mikroelementers habitus og virkemåde. Han kunne resumerende have tilføjet: Mikro- og makroteori er sider af en og samme videnskab, nemlig økonomien, som tager sigte på først at erkende de økonomiske grundelementers hvad-hvorfor-og-hvordan samt deres funktionelle, organisatoriske og sociale samvirken inden for den makroøkonomiske aggregation.

Det normative (hvorfor-og-hvordan) vil Weyermann heller ikke have forvist fra videnskabens område. Dertil kræves dog, at normerne for at kunne betegnes som videnskabelige grunder sig på erkendelsesteoretiske forudsætninger, således at de danner slutleddet i en logisk-kausal kæde (»Endglied einer lückenlosen logischen Kette«)⁶⁷⁾. Her kunne han blot have henvist til Kant. Ingen vil dog for alvor finde på at hævde, at Kant kun var filosof i sin erkendelsesteori (Kritik der reinen Vernunft), men blot moralprædikant i sin etik (Kritik der praktischen Vernunft). Den normative økonomi kan kun have *betingede* i modsætning til etikens *ubetingede* imperativer⁶⁸⁾.

Det moderne mikrobegreb har uden tvivl foresvævet Weyermann⁶⁹⁾, men han drager det som »metodisk fiktion« ind under Privatwirtschaftslehre, hvis opgave han dog principielt anser at ligge (se ovenfor) i det konkrete og specielle. Han søger på prisværdig måde kort at påvise det privatøkonomiske indslag i den økonomiske teori gennem dens forskellige historiske faser. At privatøkonomien går helt tilbage til Arilds tid – den afsluttede husøkonomi var jo udpræget privatøkonomi – behøver ikke nogen bevisførelse. Nationaløkonomien kan næppe spores længere tilbage end til penge- og bytteøkonomiens opkomst. Den konkrete privatøkonomi med dens overvejende praktisk-normative målsætning findes vel først hos kameralisterne, som Weyermann betegner som »territorial-

⁶⁶⁾ I makroanalysens aggregation regnes med rub og stub, eller som Machlup, anf. værk, p. 9, udtrykker det »Grössen, in denen Kraut und Rüben ungeniert zusammengeworfen werden«.

⁶⁷⁾ Weyermann, p. 16–19.

⁶⁸⁾ Kant skelner mellem eudæmonistiske (fra græsk eudaimon = afhængig af skytsånd – lykketilsigtende) og etiske motiver og udtrykker det klassisk: »Die Maxime der Selbstliebe (Klugheit) rath bloss an; das Gesetz der Sittlichkeit gebietet«, jfr. nærmere hos Cl. Wilkens: Etisk Vurdering, 1916, p. 11 ff. – Her er allerede spørgsmålet om det teleologiske moment i økonomien svagt antydet. Dets behandling må af pladshensyn udskydes til en senere lejlighed.

⁶⁹⁾ Weyermann, anf. v., p. 25–26.

fyrstedømmernes finansorganisatorer⁷⁰⁾. De drev ikke videnskab, men praktisk regnskabsvæsen, der tog sigte på at skaffe balance i fyrsternes kasse. De kunne af hensyn til borgernes skatteevne ikke komme helt udenom at beskæftige sig både med private erhvervsøkonomiske og mere almene territorialøkonomiske spørgsmål, således at der faldt nogle videnskabelige betragtninger af som biprodukt af deres meditative sysler. For merkantilisterne gælder noget lignende som for kameralisterne. Den konstaterende erkendelsesteoretiske økonomi begynder først med fysiokraterne, der også har dyrket privatøkonomi, dog mest på landbrugets område. Det er rigtigt, at man kan kalde de engelske klassikere i den videre videnskabelige forstand for privatøkonomer, men mikroøkonomer er en bedre dækkende betegnelse. Deres homo oeconomicus var i modsætning til privatøkonomiens agerende, som er af »kød og blod«, blot metodiske »blodløse« modeller. Derefter opstod der et privatøkonomisk tomrum i den socialreformatoriske periode i det nittende århundrede, da økonomien blev opfattet som krematik⁷¹⁾, der ikke var i yndest hos folket og dets profeter. Hen imod slutningen af århundredet sker der et fornyet gennembrud for privatøkonomien eller rettere for både privatøkonomien og mikroøkonomien. Den første nyder godt af den historiske skoles flittige indsamling af materiale fra erhvervslivet; mikroøkonomien vinder gennem den subjektivistiske østrigske skole i dybde og metodologisk styrke. Dens virkninger er sidenhen fortsat med uformindsket kraft, og de præger vedblivende på markant måde nutidens økonomiske forskning.

⁷⁰⁾ S.stds., p. 26–27.

⁷¹⁾ Rigdoms- og profitlære (ordet stammer fra græsk *khremata* som betyder penge).